

HE AROTAKE I TE TURE MŌ NGĀ HUARAHI WHAKATAU A NGĀ PAKEKE REVIEW OF ADULT DECISION-MAKING CAPACITY LAW

Kaupapa Matua 4: Ngā whakapainga whaitake me ngā tukanga kōti

Kei roto i tēnei Kaupapa Matua, ka ui pātai mō ngā panonitanga ka taea i ngā pūnaha me ngā tukanga, tae ana ki ngā tukanga kōti, hei whakaea i ngā take tūturu, hei toko ake hoki i ngā whakahaeretanga ina ka whakaaweawetia ngā huarahi whakatau o tētahi pakeke.

Ngā kaupapa e matapakitia e mātou i tēnei Kaupapa Matua ka hāngai ki ngā momo horopaki, whakaritenga hoki e matapakitia ana i ngā Kaupapa Matua kē:

- Kaupapa Matua 1: He māngai ka kopoua e te Kōti
- Kaupapa Matua 2: He tautoko huarahi whakatau
- Kaupapa Matua 3: Mana pūmau o te māngai ā-ture

Kei Wāhanga 16 me 17 o tā mātou Puka Kaupapa Tuarua te roanga o te tātaritanga mō tēnei kaupapa. Mehemea ka hiahia koe ki te whakautu i ngā pātai āhua āmiki kei roto i te Puka Kaupapa Tuarua, ka kitea he pārongo anō me pēhea te mahi ki [tā mātou paetukutuku](#).

Me pēhea te tuku tāpaetanga

Ka taea te whakamōhio mai ō whakaaro mā te tuku mai i tētahi tāpaetanga. Ka katia te wā tono ā te **5 i te ahiahi, ā te Rāmere, te 21 o Pipiri 2024**.

Ka taea e koe tāu tāpaetanga mō ngā Kaupapa Matua te tuku mai mā te:

- Īmēra mai ki: huarahi.whakatau@lawcom.govt.nz.
- Tuhi mai ki: He Arotake i te Ture mō ngā Huarahi Whakatau a ngā Pakeke, Te Aka Matua o te Ture Law Commission, Pouaka Poutāpeta 2590, Te Whanganui-a-Tara 6140.

Ka taea e tō tāpaetanga te urupare ki ngā pātai kei roto i ngā Kaupapa Matua, ka taea rānei te whakaputa i ō whakaaro whānui. E pai ana kia tukua ngā tāpaetanga kiritahi, ki te mahi tahi ki ētahi atu tāngata kia tukua tētahi tāpaetanga ā-rōpū rānei.

Mēnā kei te hiahia koe ki te tuku i tētahi tāpaetanga, engari kāore e taea ērā kōwhiringa, whakapā mai ki a mātou mā tētahi o ēnei ara:

- Īmēra mai ki: huarahi.whakatau@lawcom.govt.nz.
- Waea mai ki: 0800 832 526.
- Mehemea he turi koe, āhua turi, turi-kāpō, whaikaha tō reo, ka uua te kōrero rānei, ka taea te whakamahi i te [New Zealand Relay Service](#).

Tērā pea ka pupuke te kare ā-roto, ka taumaha rānei ki ētahi tāngata te tuku tāpaetanga. Mehemea ka hiahia koe ki te tuku tāpaetanga, tērā pea ka hiahia koe ki te whakarite i tētahi kaiāwhina hei āwhina i a koe. Mehemea e pāmamae ana, e auhi ana rānei koe, ka taea te waea, te pātuhi rānei ki 1737. He ratonga āwhina utukore tēnei, ka taea 24 ngā haora ia rā. Ka āhei koe ki te kōrero, ki te pātuhi kōrero rānei ki tētahi kaiwhakamahereora kua whakangungua. He ratonga tēnei e ratoa ana e Whakarongorau Aotearoa | New Zealand Telehealth Services.

Kua whakatakotoria he pārongo anō mō te tūmataiti me tā mātou whakamahi i ngā mōhiohio ka tuaritua mai e koe ki ngā Ngā Kaupapa Matua: He Puka Mōhiohio, ki [tā mātou paetukutuku](#) hoki.

Ngā whakapainga whaitake

Ka whakaaweawetia pea ngā huarahi whakatau o te tangata e te maha o ngā mea, hei tauira, te mate wareware, whara roro, whaikaha ako, wheako auhi hinengaro rānei.

Kua rongorua mātou mō te maha o ngā take tūturu ka puta pea ina whakaaweawetia ngā huarahi whakatau a tētahi pakeke, ā, ka hiahia pea tētahi momo whakaritenga ā-ture. Kei konei ka arotahi mātou ki:

- Te āheinga ki te uru ki te pārongo me te tohutohu.
- Te tuku amuamu.
- Ētahi atu ara hei whakakaha i te aroturuki, hei whakapiki i te whaitake o te pūnaha hoki.

He pārongo, he tohutohu hoki

Mā te pārongo me te tohutohu pai, e āwhina pea ngā pakeke kua whakaaweawetia te huarahi whakatau, ā, ka āwhina pea ngā tāngata, ngā ngaio hoki e tautoko ana i a rātou. Tae ana ngā tauira ki:

- He pārongo mō ngā pakeke kua whakaaweawetia ō rātou huarahi whakatau e pā ana ki ō rātou matatika.
- He pārongo e pā ana ki ngā tūmomo whakaritenga huarahi whakatau.

- He tohutohu mō ngā tāngata e kawē ana i ngā mahi tautoko huarahi whakataū, me pēhea te mahi, me pēhea hoki e tuku te tautoko huarahi whakataū.
- He tohutohu mō te whai haere i ngā tukanga ture.

Kua rongo kōrero mātou, me whakapai ake ngā pārongo, me ngā tohutohu mō tēnei kaupapa:

- Arā ētahi tāngata kāore i te mōhio kei reira ngā whakaritenga huarahi whakataū pērā ki ngā māngai ka kopoua e te kōti me te mana pūmau o te māngai ā-ture.
- E whakaaro ana ētahi he iti rawa ngā pārongo e pā ana ki te whakatū i ngā whakaritenga huarahi whakataū, ā, ka raru i te pōkaikaha o te tukanga.
- Tērā pea ka uaua te whai mārama i ngā pārongo me ngā tohutohu kua tukuna, ā, ka uaua pea te whiwhi.
- Kāore pea ngā ngaio, pērā ki ngā tākuta me ngā rōia i te whakawhirinaki ki a rātou anō ki te tuku āwhina, ki te whakahaere i ngā tukanga ture hoki mō ngā pakeke kua whakaaweawetia ō rātou huarahi whakataū.

Pātai whakawhitiwhiti: He aha ngā pārongo me ngā tohutohu e hiahiatia?

Te whakatakoto amuamu, āwangawanga rānei

I ētahi wā, ina kua whakaaweawetia te huarahi whakataū o tētahi tangata, e kore pea e tutuki ngā whakaritenga. Kua rongo kōrero mātou, kāore pea he ara tōtika mō ngā tāngata ki te whakamōhio atu i ā rātou āwangawanga mehemea ka puta tētahi raru.

Hei tauira, mehemea kua kopoua tētahi tangata hei māngai e te Kōti, kei raro rānei i te Mana pūmau o te māngai ā-ture, engari ka whakaaro tētahi atu tangata kāore i te tika ngā whakahaere, kua pāmamae rānei ki te tangata nōna nei te māngai. Ko tētahi atu tauira, tērā pea ka puta he tautohetohe kei waenga i ngā hoa, i te whānau rānei e pā ana ki te huarahi pai ake ki te āwhina, ki te tū hei māngai rānei mō taua tangata.

I tēnei wā, ko te ara matua ki te whakatika i ēnei momo āwangawanga ko te haere ki te kōti. He nui pea te utu, ka taumaha hoki, ā, ka roa pea te wā ki te whakataū i te kēhi.

Kua whakamōhio mai ngā tāngata i ēnei take e whai ake nei:

- Kāore i te mārama he aha ngā kōwhiringa ki te hāpaiora.
- Ko ngā āwangawanga me ngā amuamu kāore i piki te taikaha ki te hari ki te kōti, ka kore pea e arongia.

- Ko ngā tāngata kāore e whai pūtea, kaore e mōhio rānei ki te haere ki te kōti, ka uaua kia rangona ā rātou āwangawanga.

Ētahi atu ara hei whakaea i ngā amuamu pea, ko:

- Te whakatū i tētahi rōpū, tari rānei, mā rātou e tūhura, e whakatau hoki i ngā āwangawanga me ngā amuamu.
- Te whakarite i ngā tukanga hei whakatutuki i ngā amuamu kei waho o te kōti, pērā ki te takawaenga, tētahi tukanga hāngai ki ngā tikanga Māori rānei.
- Te panoni i ngā tukanga kōti kia māmā ake te uru atu, kia ngāwari ake hoki te whai haere a te tangata (ka kōrerohia anō tēnei kei raro nei).

Pātai whakawhitiwhiti: He aha ngā kōwhiringa e hiahiatia mō ngā tāngata hei tuku amuamu, āwangawanga rānei mehemea kāore i te pai ngā whakahaeretanga?

Ētahi atu ara hei whakakaha i te pūnaha

Kei te whakaaroaro mātou ki ētahi atu ara hei whakakaha i te mahi o te pūnaha. Ko ētahi o ngā whakaaro:

- Te tuku i ngā ratonga koreutu, utu ngāwari rānei ki te whakatū i ngā ritenga pērā ki ngā mana pūmau o te māngai ā-ture.
- Te rato i te honohono ki tētahi rōpū tautoko, māngai, rōia hoki kei a rātou ngā pūkenga e hāngai ana mō ngā tāngata kāore he hoa, whānau rānei hei hāpai i ēnei momo tūranga.

Kei te whakaaroaro hoki mātou kei a wai te haepapa ki te whakakaha i te mahinga o te pūnaha. Kei ētahi whenua, kotahi anake te rōpū tūmatanui kei a rātou te haepapa mō te whakahaerenga pērā ki te tuku pārongo, te urupare ki ngā amuamu, te aroturuki whānui mō ngā whakaritenga huarahi whakatau hoki. Tērā pea ka tapaina ko te Tari o te Kaihāpai Tūmatanui, Te Kaitiaki Tūmatanui rānei (Office of the Public Advocate, Public Guardian rānei).

Mehemea kotahi te hinonga aroturuki mō Aotearoa, tērā pea ka whakaū kia kaha ake te reretahi o te aroturuki o te pūnaha. Ka ngāwari ake hoki pea mā te tangata e tuatohu me haere ki whea ki te kimi pārongo, ki te tuku i ngā amuamu rānei.

Heoi anō, ka nui te utu ki te whakatū i ngā hinonga tūmatanui hou, ā, ka roa hoki te wā. Tērā pea ka piki te whāomo mēnā ka arotahi ki te whakakaha i ngā pūnaha me ngā pūkenga o tēnei wā.

Pātai whakawhitiwhiti: Ki ōu whakaaro me pēhea e whakakaha i te mahi o te pūnaha?

Kia ngāwari ake, kia māmā ake hoki te whai wāhi ki ngā tukanga kōti

He uaua pea ki te tangata te tāwhai i ngā tukanga o te kōti mō ngā whakaritenga huarahi whakatau. Ētahi o ngā take kua rongō ai mātou ko:

- He nui te utu, he roa te wā hoki pea o te haere ki te kōti.
- Ko te tukanga ki te tuku i te taunakitanga me te whakatau o te tiati, he tāmitanga, ā, ka tūkinō pea i ngā honohononga tangata.
- Ka kore pea ngā whakahaerenga kōti i te tino tuwhera, kauawhi rānei ki ngā tāngata katoa i ngā wā katoa.
- Kāore pea e whiwhi ngā pakeke kua whakaaweawetia ō rātou huarahi whakatau i te tautoko e tika ana kia mārāma rātou, kia uru hoki rātou, kia tae atu hoki pea ki ngā whakawā o te kōti.

Ētahi whakaaro hei whakangāwari, hei whakatuwhera hoki i ngā tukanga kōti ko:

- Te whakangāwari i ngā puka me ngā pārongo, kia māmā ake te whakamahi.
- Te tuku i te tautoko pai ake mō ngā tāngata kua whakaaweawetia te huarahi whakatau ki te whai wāhi ki ngā whakawā kōti. Tērā pea, mā te pīngohengohe o ngā whakaritenga kia haere ngā whakawā ki hea, mā te whakamāmā i te whai rōia rānei he pūkenga ōna ki tēnei kaupapa.
- Te whakapiki i te rata ā-pāpori, ā-ahurea hoki o ngā tukanga kōti, mā te tuku i ngā kaiwhakatere, te whakaū rānei kia uru ngā whakaarotanga ahurea ki ngā whakawā.
- Te whakatū i tētahi kōti, taraipiunara rānei ki te arotahi ki ēnei momo kēhi.

Pātai whakawhitiwhiti: He aha ngā mea ka whakaū kia ngāwari ake te whai wāhi ki ngā tukanga o te kōti e pā ana ki ngā whakaritenga huarahi whakatau?

He kōrero anō e hiahia ana koe te tuku mai?

Pātai whakawhitiwhiti: He kōrero anō āu e hiahia ana koe ki te tuku mai mō ngā ara hei whakapai ake i ngā pūnaha me ngā tukanga a te kōti?